

Jerzy Nikolajew
Uniwersytet Rzeszowski
ORCID: 0000-0003-1505-9710
jerzy-nikolajew@wp.pl

Stanowisko Wszekukraińskiej Rady Kościołów i Organizacji Religijnych wobec realizacji wolności religijnej w okresie pandemii w 2020 r.

Wprowadzenie

Wszekukraińska Rada Kościołów [*Cerkov*: tak w oryginalnej pisowni] i Organizacji Religijnych (dalej jako Rada) to organ doradczy prezydenta Ukrainy w sprawach wyznaniowych. Tak ogólnie sformułowana definicja wymaga jednak uszczegółowienia i wyjaśnienia podstawowych pojęć z tym związanych. Po pierwsze, w ukraińskim porządku prawnym określenie *cerkva* obejmuje nie tylko kościoły obrządków wschodnich, ale także wszystkie kościoły bez względu na ich przynależność do chrześcijańskiego Wschodu czy Zachodu. Po drugie, oprócz tradycyjnego rozumienia kościołów na Ukrainie występuje także pojęcie organizacji religijnych szerzej obejmujące wszystkie organy wspólnot religijnych zarejestrowanych przez organy państwowe (w tym np. poszczególne diecezje, parafie, domy zakonne etc., ale także organizacje religijne wspólnot muzułmańskich czy żydowskich). Po trzecie, użyte w nazwie określenie „wszekukraińska” wskazywać powinno na to, że swoim zasięgiem Rada obejmować ma obszar całego (aczkolwiek podzielonego obecnie) terytorium państwa ukraińskiego i skupiać przedstawicieli legalnych organizacji religijnych funkcjonujących w obrocie prawnym. Po czwarte, organ, jak wynika z jego nazwy, powinien wypełniać funkcje doradcze w określonych sprawach wynikających z jego statutu. Po piąte, trudno jednoznacznie ocenić, czy jest to faktyczny organ państwa, czy raczej organizacja niezależna od władzy państwowej, gdyż statut Rady określa ją jako społeczną¹.

Z powyższych uwag tytułem wprowadzenia wynika, że prezydent Ukrainy może skorzystać z opinii ekspertów wchodzących w skład Rady, ale wcale ta

¹ Zob. A. Derkacz, *Relacje państwowo-kościelne*, Kijów 2009, s. 320.

opinia nie musi być dla niego wiążąca². Poza tym nie ustalono częstotliwości spotkań z udziałem głowy państwa, a jedynie terminy posiedzeń dla samych członków Rady. Także zakres zadań Rady jest bardzo szeroki i związany, m.in. z opiniowaniem aktów prawnych dotyczących wolności sumienia i wyznania i prowadzeniem działalności ekumenicznej. Jednak w praktyce posiedzenia Rady z obecnością prezydenta były zupełną rzadkością, choć zabiegano o nie w trybie zwykłym, a także wobec zaistnienia wydarzeń nadzwyczajnych. Mimo że nie dochodziło do bezpośrednich kontaktów, to Rada przedstawiała władzom państwowym swoje stanowisko w kluczowych dla Ukrainy sprawach (rewolucja godności, aneksja Krymu, wojna w Donbasie). Także inne problemy społeczne i gospodarcze państwa, w tym korupcja i konflikty religijne wśród ukraińskiego prawosławia (utworzenie Ukraińskiego Kościoła Prawosławnego), zdominowały zainteresowanie członków Rady w ostatnich latach³.

Od wiosny 2020 r. głównym problemem o charakterze globalnym stała się pandemia wywołana wirusem SARS-CoV-2. Rząd Ukrainy wprowadził wtedy kwarantannę sanitarną obejmującą całe terytorium Ukrainy, choć wystąpiły trudności z wykonaniem rządowych przepisów przeciwepidemicznych w obwodach donieckim i ługańskim. Obostrzenia epidemiczne wprowadzone od 11 marca 2020 r. dotyczyły także wolności sumienia i wyznania. Ograniczono swobodę w zakresie korzystania z posług religijnych poprzez wprowadzenie limitów wiernych uczestniczących w nabożeństwach, ograniczenia w przemieszczaniu się duchownych, nakazano samoizolację dla duchownych w wieku powyżej 65 roku życia. W ten sposób praktycznie uniemożliwiono wykonywanie praktyk religijnych (zasugerowano udział w praktykach w formie online na okres wielu miesięcy. Przy tym nie wprowadzono przewidzianego w ukraińskiej ustawie zasadniczej stanu wyjątkowego ani tzw. klęski ekologicznej i nie uwzględniono gwarancji ochrony konstytucyjnej wolności sumienia i wyznania oraz gwarancji określonych w Europejskiej konwencji praw człowieka (dalej jako EKPC)⁴.

Już w marcu 2020 r. Rada podjęła dialog w formie webkonferencji z przedstawicielami Gabinetu Ministrów Ukrainy w zakresie konieczności wprowadzenia ograniczeń sanitarnych związanych ze zwalczaniem epidemii. Rada od początku ściśle współpracowała z rządem i respektowała wszystkie zarządzenia sanitarne, mimo surowości wprowadzonych reżimów. Trzeba przy tym zauważyć, że wcześniej nie wprowadzano podobnych rygorów sanitarnych, choć kilka lat wcześniej Ukraina była krajem o najwyższej zachorowalności

² Zob. A. Olechno, *Instytucja Prezydenta w systemie konstytucyjnych organów Ukrainy (1996–2005)*, Toruń 2005, s. 103.

³ Zob. także J. Babinow, *Poszukiwanie ukraińskiego modelu stosunków państwowo-religijnych*, Kraków 2001, s. 36 i nast.

⁴ Europejska konwencja z dnia 4 listopada 1950 r. o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności (Dz.U. z 1993 r., Nr 61, poz. 284 z protokołami uzupełniającymi).

w Europie z powodu odry – także choroby zakaźnej. Wobec zagrożenia zakażeniem się odrą Rada nie podejmowała żadnych działań, zresztą władze państwowe wprowadziły wtedy ograniczenia o zupełnie innym, bo lokalnym, zasięgu⁵.

Stanowisko Rady wobec wprowadzonych przez rząd (w formie postanowień Gabinetu Ministrów Ukrainy) ograniczeń wolności sumienia i wyznania w związku z chorobą COVID-19 wydaje się ważne nie tylko z naukowego punktu widzenia. Należy też podkreślić praktyczne konsekwencje takiego stanu rzeczy dla całych wspólnot religijnych i poszczególnych członków (wiernych) funkcjonujących przecież w bezpośrednim sąsiedztwie z Rzeczpospolitą Polską. Z tych też względów zdecydowano się na zajęcie się niniejszą problematyką, ale także w kontekście celowości pozostawienia Rady w obecnym jej kształcie.

Wszechukraińska Rada Kościołów i Organizacji Religijnych

Geneza powołania Rady to początek niezależnej państwowości ukraińskiej po 1991 r. Nowa władza miała pełną świadomość konieczności ustabilizowania stosunków wewnętrznych na linii państwo – kościół i ułożenia ich w taki sposób, aby umocnić swoją pozycję w zróżnicowanym religijnie ukraińskim społeczeństwie i jednocześnie móc przeprowadzić niezbędne reformy ustrojowe. Przekonanie o potrzebie współpracy z miejscowym duchowieństwem było tym bardziej uzasadnione i silne, że wciąż pamiętano o długiej tradycji współdziałania władzy w przedrewolucyjnej Rosji (carskiej) z przedstawicielami hierarchii prawosławnej i o wymiernych społecznie korzyściach dla obu stron. Z drugiej strony należało też wysnuć właściwe wnioski dotyczące okresu programowego zwalczania religii w życiu społecznym w czasach radzieckiej Ukrainy. Stąd po 1991 r. umożliwiono realizowanie praktyk religijnych, częściową restytucję zagrabionego mienia kościelnego i rejestrację nowych związków wyznaniowych, a oficjele państwowi najwyższych szczebli państwowych zaczęli gremialnie uczestniczyć w nabożeństwach religijnych sprawowanych publicznie. Także pierwszy prezydent niezależnej Ukrainy już na początku swojej prezydentury zadeklarował „nowe otwarcie” w relacjach z organizacjami religijnymi i wypracowanie zasad polityki wyznaniowej państwa, gdyż ta, jak dotąd, nie funkcjonowała i była pojęciem raczej obcym. Za nawową bliskich doradców, pośród których znaleźli się także duchowni, prezydent zapowiedział powołanie organu, który doradzałby mu w dziedzinie konfesyjnej, a on sam

⁵ Zob. V. Bakhnivskiy, *Zapadalność i umieralność z powodu odry na Ukrainie. Implikacje do działań profilaktycznych*, „Zdrowie Publiczne i Zarządzanie” 2018, nr 16(4), s. 232–240.

w gronie ekspertów religijnych konsultował najważniejsze decyzje dotyczące spraw wyznaniowych w państwie⁶.

Jednak do powstania tego rodzaju organu doszło dopiero w 1996 r., czyli już po uchwaleniu ukraińskiej ustawy zasadniczej (1996)⁷ i ustawy o wolności sumienia i organizacjach religijnych (1991)⁸. Miało to związek z rozłamem w ukraińskim prawosławiu i wzajemnymi sporami, nie tylko doktrynalnymi między Ukraińskim Kościołem Prawosławnym Patriarchatu Moskiewskiego, Ukraińskim Kościołem Prawosławnym Patriarchatu Kijowskiego i Ukraińskim Autokefalicznym Kościołem Prawosławnym⁹. Do tych konfliktów doszły także trudności związane z rejestracją licznych wspólnot protestanckich i roszczenia majątkowe organizacji religijnych względem państwa ukraińskiego. Dlatego też dopiero po kilku latach budowania względnej stabilizacji religijnej powołano Wszuchukraińską Radę Kościołów i Organizacji Religijnych jako organizację społeczną, nieposiadającą osobowości prawnej i działającą na podstawie własnego regulaminu. W regulaminie wytłumaczono, że Radę powołano w celu „zjednoczenia i połączenia wysiłków kościołów i organizacji religijnych w zakresie odrodzenia narodowego i religijnej tożsamości Ukrainy oraz koordynowania dialogu ekumenicznego w Ukrainie i poza granicami oraz opracowywania projektów aktów prawnych w dziedzinie stosunków państwowo-kościelnych i działań o charakterze charytatywnym”¹⁰.

Z założenia Rada miała być organem niezależnym od prezydenta, partii politycznych i jakiegokolwiek lobby gospodarczego oraz działać na zasadzie równości i równouprawnienia jej członków, bez ingerencji w wewnętrzne normy prawne poszczególnych organizacji religijnych. Takie usytuowanie Rady miało gwarantować jej względną niezależność i pozwalać na zajmowanie niezależnego stanowiska uzgodnionego jedynie z władzami danej wspólnoty religijnej wchodzącej w skład Rady, do której weszli głównie zwierzchnicy tych ukraińskich organizacji religijnych, które miały uregulowaną względem państwa sytuację prawną, czyli były zarejestrowane jako organizacje religijne i wcześniej uzyskały osobowość prawną. Od 1996 r. skład Rady ewaluował pod względem liczby jej członków oraz zmieniał się pod względem zasiadania

⁶ Zob. W Kłoczko, *Religia, państwo, praw*, Kijów 2011, s. 306.

⁷ Konstytucja Ukrainy, Wiadomości Rady Najwyższej Ukrainy (dalej jako WWR) z 23 lipca 1996 r., Nr 30.

⁸ Ustawa Ukrainy o wolności sumienia i organizacjach religijnych (WWR z 1991 r., Nr 25).

⁹ Skandalem, także o charakterze obyczajowym, były wydarzenia z 18 lipca 1995 r. związane z pochówkiem biskupa Włodzimierza Romaniuka. Władze państwowe nie wydały zgody na pochowanie duchownego na terenie Ławry Peczerskiej w Kijowie, a uroczystości pogrzebowe zostały przerwane i w konsekwencji doszło do regularnej bijatyki zwolenników i przeciwników złożenia szczątków biskupa pochodzącego z cerkwi autokefalicznej na terytorium kościelnym przynależącym do patriarchatu moskiewskiego – zob. J. Nikołajew, *Wspólnotowy wymiar wolności światopoglądu i przekonań religijnych oraz jej realizacja w ukraińskim systemie prawnym*, Lublin 2016, s. 285 i nast.

¹⁰ www.vrciro.org.ua/ua/documents (data dostępu: 9.09.2021).

w niej konkretnych osób. Początkowo było to 19 członków, w 2016 r. – 18 osób, a w 2020 r. liczba członków i ich przynależność konfesyjna nie była już upubliczniona na oficjalnej stronie internetowej Rady, co wcześniej było praktyką¹¹. Z dostępnych danych pochodzących z 2016 r. swoich przedstawicieli w Radzie miały następujące organizacje religijne działające w Ukrainie i za granicą: Ogólnoukraiński Związek Kościołów Ewangelicznych Chrześcijan Baptystów, Ogólnoukraiński Związek Kościołów Chrześcijan Wiary Ewangelicznej Zielonoświątkowców, Duchowny Zarząd Muzułmanów Krymu, Duchowny Zarząd Muzułmanów Ukrainy, Zakarpacki Kościół Reformacki, Niemiecki-Luterański Kościół na Ukrainie, Zjednoczenie Żydowskich Organizacji Religijnych na Ukrainie, Kościół Rzymskokatolicki, Związek Wolnych Kościołów Chrześcijan Wiary Ewangelicznej Ukrainy, Ukraiński Autokefaliczny Kościół Prawosławny, Ukraiński Kościół Prawosławny Patriarchatu Moskiewskiego, Ukraiński Kościół Prawosławny Patriarchatu Kijowskiego, Ukraińska Spółka Biblijna, Ukraiński Kościół Greckokatolicki, Ukraiński Apostolski Kościół Ormiański, Ukraiński Kościół Luterański, Ukraińska Unijna Konferencja Kościoła Adwentystów Dnia Siódmego i Ukraiński Chrześcijański Kościół Ewangeliczny¹². Jako zasadę przyjęto rotacyjne przewodniczenie obradom Rady, uwzględniające kolejność członków na liście i niewyznaczanie obrad w dni świąteczne (piątek, sobota, niedziela). Jako zasadę przyjęto, że członkowie Rady nie pobierają wynagrodzenia za uczestnictwo w posiedzeniach, a przewodniczącego Rady zobowiązano do zapewnienia logistyki związanej z organizacją obrad¹³.

W obradach Rady rzadko uczestniczył prezydent Ukrainy, chociaż członkowie Rady byli przecież jego społecznymi doradcami¹⁴. Większe zainteresowanie funkcjonowaniem Rady wykazywali członkowie Gabinetu Ministrów Ukrainy, przedstawiciele Ministerstwa Kultury i Rady Najwyższej Ukrainy oraz Państwowego Komitetu Ukrainy do spraw Religii a sama Rada była tak aktywna, że tylko w 2010 r. przygotowała łącznie 46 dokumentów z zakresu swego działania i przesłała je do różnych adresatów, także za granicą¹⁵.

¹¹ www.vrciro.org.ua/ua/council/members (data dostępu: 9.09.2021).

¹² Powyższe dane nie obejmują zmian w strukturze ukraińskiego prawosławia, powstałych po utworzeniu narodowego Ukraińskiego Kościoła Prawosławnego, czyli po 6 stycznia 2019 r. (data uzyskania tomosu określającego status nowej cerkwi).

¹³ Na stałe (od 2006 r.) zorganizowany jest sekretariat Rady, który działa w tzw. grupach roboczych i spotyka się przeważnie raz w miesiącu. Natomiast w obwodach utworzono „delegatury” Rady w postaci tzw. Obwodowych Rad Kościołów, których zadaniem jest koordynacja działań Rady na szczeblu regionalnym, www.vrciro.ua.org/ua/documents (data dostępu: 9.09.2021).

¹⁴ Były prezydent Wiktor Janukowycz, wcześniej będąc gubernatorem obwodu donieckiego i następnie prezesem Gabinetu Ministrów Ministrów Ukrainy, aktywnie współpracował z Radą i udzielił znacznego wsparcia także materialnego na rzecz budownictwa sakralnego obiektów należących do Ukraińskiego Kościoła Prawosławnego Patriarchatu Moskiewskiego znajdujących się we wschodniej Ukrainie, skąd sam pochodził – zob. szersze rozważania: K. Jędraszczyk, *Cerkiew w życiu społeczno-politycznym Ukrainy w latach 1991–2010*, „Studia Europaea Gnesnensia” 2011, nr 3, s. 55–77.

¹⁵ Zob. J. Nikolajew, op. cit., s. 296.

Trzeba w tym miejscu uwzględnić, że do zadań Rady określonych w jej regulaminie należy m.in. podejmowanie działań na rzecz porozumienia międzykonfesyjnego, pobudzanie aktywności w duchowych odrodzeniu Ukrainy, umacnianiu wartości ogólnoludzkich, upowszechnianie przepisów dotyczących wolności sumienia i wyznania, dbałość o rzetelny przekaz informacji na temat życia religijnego w Ukrainie, organizacja konferencji i tzw. dyskusyjnych okrągłych stołów, kontakty religijne o zasięgu międzynarodowym. Aktywność Rady przed 2020 r., czyli wprowadzeniem kwarantanny na terytorium Ukrainy, dotyczyła wszystkich obszarów życia społecznego, nawet luźno związanych z jej podstawowymi (regulaminowymi) zadaniami. W tym miejscu należy wymienić stanowisko Rady po rosyjskiej aneksji Krymu, rewolucji godności, wojnie hybrydowej w Donbasie, w przedmiocie zwolnienia z aresztu Julii Tymoszenko¹⁶ czy integracji Ukrainy z Unią Europejską. Rada jako kolektywny organ, a także poszczególni jej członkowie zwracali się do władz państwowych w sprawie zwrotu mienia kościelnego, obniżenia stawek opłat za użytkowanie obiektów religijnych i za dostarczane media, złagodzenia przepisów dotyczących rejestracji organizacji religijnych oraz wymogów wizowych dla duchownych z zagranicy, nauki religii i etyki w szkole, ochrony zdrowotnej ukraińskiego społeczeństwa, transplantacji organów, eutanazji, ochrony życia poczętego, zakazu legalizacji związków jednopłciowych, przemocy w szkole i rodzinie, zastępczej służby wojskowej, duszpasterstwa wojskowego, więziennego i szpitalnego oraz w innych kwestiach ważnych ze społecznego punktu widzenia¹⁷.

Gwarancje dotyczące wolności światopoglądu i przekonań religijnych w Ukrainie

Jest rzeczą zupełnie zrozumiałą, że władze państwowe są zobligowane do stworzenia takiego systemu ochrony prawnej, który zapewnia realizację wolności sumienia i religii poprzez tworzenie odpowiednich przepisów i umiejętne stosowanie instrumentów tej ochrony. W przypadku państwa ukraińskiego

¹⁶ Julia Tymoszenko, kierując pracami ukraińskiego rządu, przyjęła zasadę równego traktowania wszystkich członków Rady i w tym celu utworzyła przy Gabinetie Ministrów komisję zajmującą się realizacją praw organizacji religijnych (także z udziałem członków Rady). Po jej aresztowaniu brakowało jednak jednolitego stanowiska Rady w przedmiocie poręczenia osobistego składanego dwukrotnie do sądu. Natomiast w kwestii wniosku o ułaskawienie skazanej J. Tymoszenko Rada prezentowała już wspólne stanowisko. Jednak jej ułaskawienie nie nastąpiło wskutek prośb Rady, ale było efektem wydarzeń na kijowskim Majdanie. Po protestach społecznych uwolniona została 28 lutego 2014 r. Długo potem, bo w okresie pandemii wywołanej wirusem SARS-CoV-2, rzecznik partii „Batkiwszczyna” poinformował media o zakażeniu J. Tymoszenko (także jej męża i córki) tym wirusem i krytycznym stanie zdrowia zagrażającym życiu – zob. K. Sikorski, *Ukraina: Była premier Julia Tymoszenko w krytycznym stanie po zakażeniu koronawirusem. Bliscy modlą się o jej zdrowie!*, „Polska Times” z 24 sierpnia 2020 r., s. 2.

¹⁷ www.vrciro.org.ua/en/council/info (data dostępu: 6.09.2021).

przyjęto konstytucyjną zasadę rozdziału kościoła od państwa i szkoły od kościoła (art. 35 ust. 3 Konstytucji Ukrainy). Wynika stąd, że ustrojodawca opowiedział się za takim rozwiązaniem, w którym należy wzmocnić wzajemną niezależność i własną autonomię władzy świeckiej i kościelnej. Formalne gwarancje owej autonomii i niezależności organizacji religijnych można wprowadzić wprost z art. 5 i 7 ustawy o wolności sumienia i organizacjach religijnych (nieingerencja państwa w działalność tych organizacji oraz ich tworzenie i działanie według własnego prawa). Jednak w tej samej ustawie (art. 14) ingerencja państwa posunięta jest do tego stopnia, że nie szanuje się przepisów prawa kanonicznego, skoro z wnioskiem o utworzenie parafii katolickiej mogą wystąpić wyłącznie obywatele (10 pełnoletnich osób), a nie biskup diecezjalny. Z kolei w art. 6 ustawy o wolności sumienia i organizacjach religijnych rozdział szkoły od kościoła określono tak mało precyzyjnie, że trudno jednoznacznie zinterpretować np. miejsce legalnego prowadzenia nauki religii lub obowiązku nałożonego na nauczycieli religii co do wychowania swoich uczniów w duchu szacunku dla innych religii. Poza tym obecność lekcji religii w szkole jest uwarunkowana podjęciem stosownej uchwały rady pedagogicznej, gdyż tego typu zajęcia traktowane są jako lekcje fakultatywne¹⁸.

Innym rodzajem gwarancji wolności religijnej w Ukrainie jest utworzenie administracji wyznaniowej różnych szczebli. Centralny organ administracji wyznaniowej (kolejno zmieniał się w: Państwowy Komitet Ukrainy do Spraw Religii, Państwowy Departament do Spraw Religii, Państwowy Komitet Ukrainy do Spraw Narodowości i Religii, funkcjonujący najpierw w strukturach ministerstwa sprawiedliwości, potem ministerstwa kultury i który powołany został właśnie w celu realizacji zasady separacyjnego modelu funkcjonowania państwa i kościoła. Utworzono także regionalne oddziały w każdej administracji obwodowej w celu usprawnienia, a przede wszystkim ujednoczenia praktyki związanej z realizacją głównego zadania organów administracji wyznaniowej dotyczącego rejestracji statutów centrów religijnych, administracji religijnych, domów zakonnych, bractw religijnych, misji i zakładów religijnych oraz dokonywania w nich zmian i uzupełnień. Zupełnie pominięto aspekt rejestracji organizacji religijnych, skoro rejestracji podlegają wyłącznie ich statuty. Jednocześnie w ręce tzw. urzędników wyznaniowych przekazano szerokie i pozbawione realnej kontroli kompetencje decyzyjne¹⁹.

Także prawo do zakładania organizacji religijnych należy utożsamiać z gwarancją państwową, dotyczącą swobody religijnej lub światopoglądowej. Jednak przepisy rejestracyjne dość rygorystycznie formułują wymogi związane ze statutem organizacji religijnej, poza tym brakuje wskazania terminów

¹⁸ Zob. W. Jelenskiy, *Wolność religijna: ukraińska rzeczywistość i światowe standardy*, Lwów 2001, s. 29.

¹⁹ Zob. B. Andryszyszyn, *Państwowo-kościelne relacje: Historia, stan współczesny i perspektywy rozwoju*, Kijów 2011, s. 387.

zakończenia postępowania administracyjnego, a dodatkowo w procedurze rejestracyjnej przewidziano konieczność uzyskania opinii władz miejscowych lub specjalistów. Zwłaszcza wydłużone (stronnicze!?) opiniowanie może stanowić przeszkodę nie do pokonania. Dodatkowo wymagana jest rejestracja organizacji religijnych w rejestrze osób prawnych, gdyż bez posiadania osobowości prawnej żadna organizacja nie może występować w obrocie cywilnym i gospodarczym. Mimo powszechnej świadomości dotyczącej bezzasadności wymogu podwójnej rejestracji organizacji religijnych i prób zmian przepisów, zachowano niekorzystny dla związków wyznaniowych *status quo*²⁰.

Jednocześnie konstytucyjnie zagwarantowano równość praw i wolności obywateli (art. 24 Konstytucji Ukrainy), a w ślad za tym przewidziano karnoprawną ochronę wolności światopoglądu i przekonań religijnych (art. 161, 163, 178, 179 Kodeksu karnego Ukrainy)²¹. Przepisy karne chroniące wolność religijną były stosowane szczególnie wówczas, kiedy dochodziło do konfliktów między zwaśnionymi wspólnotami religijnymi ukraińskiego prawosławia po rozłamie spowodowanym aneksją Krymu i wojną w Donbasie, a także po utworzeniu jednego Ukraińskiego Kościoła Prawosławnego. Jednak nie wszystkie czyny kwalifikowano jako przestępstwa wywołane nienawiścią na tle religijnym, a większość traktowano w kategoriach wyłącznie przestępstw przeciwko mieniu bądź życiu lub zdrowiu²².

Należy zauważyć, że ukraińskie ustawodawstwo przewiduje możliwość utworzenia duszpasterstwa wojskowego i specjalnego, co należy traktować w kategoriach gwarancji państwowych. Ma to niewątpliwie związek ze strukturą zawodową ukraińskiego społeczeństwa (znaczna grupa to funkcjonariusze i pracownicy służb mundurowych) oraz z wojną w Donbasie i wcześniej aneksją rosyjską. Zwłaszcza działania wojenne na wschodzie Ukrainy zdecydowały o przyspieszeniu (ale ograniczonym) prac legislacyjnych związanych z uchwaleniem ustawy dotyczącej praktyk i posług religijnych w wojsku, zwłaszcza że kapelani faktycznie posługują na froncie w Donbasie, kierowani tam przez swoich zwierzchników religijnych. Brakuje jak dotąd przepisów państwowych wyraźnie regulujących duszpasterstwo w armii ukraińskiej, choć poszczególne związki religijne wydały własne przepisy umożliwiające takie działanie. Także w policji, służbach granicznych oraz służbach penitencjarnych nie opracowano stosownych przepisów dotyczących duszpasterstwa specjalnego, a działania ustawodawcze w tym zakresie zakończyły się na etapie złożenia projektów stosownych ustaw w Radzie Najwyższej²³.

²⁰ Zob. P. Feszczenko, *Organizacje religijne w systemie instytucji społeczeństwa obywatelskiego*, „Naukowe Zeszyty” 2002, nr 20, s. 189.

²¹ Kodeks karny Ukrainy (WWR z 2001 r., Nr 25).

²² Zob. także S. Jacenko, *Naukowo-praktyczny komentarz do Kodeksu karnego Ukrainy*, Kijów 2002.

²³ Zob. P. Kochanczuk, *Rola kapelaństwa w procesie w odrodzenia Sił Zbrojnych Sił na początku lat 90-tych ubiegłego stulecia*, „Wojsko Ukrainy” nr 8(134), s. 39.

Do katalogu instytucji gwarantujących właściwe realizowanie swobody religijnej i światopoglądowej obywateli Ukrainy należy również zaliczyć prawa organizacji religijnych o charakterze majątkowym. W ustawie o wolności sumienia i organizacjach religijnych (cały rozdział III) zapewniono organizacjom religijnym prawnie uznanym, czyli podwójnie zarejestrowanym, „prawo do korzystania dla swoich potrzeb religijnych z budynków i majątku przekazanego na podstawie umów państwowych, społecznych bądź przez organizacje lub obywateli”. Jednak i w tym przypadku wykonanie tych przepisów nastrocza wielorakie trudności ze strony państwa. Chodzi tu o brak jasnych przepisów, zwłaszcza wykonawczych dotyczących restytucji mienia kościelnego zawłaszczonego przez państwo w czasach Związku Radzieckiego. Wydane dotąd akty prawne uniemożliwiają zwrot w naturze dawnych obiektów sakralnych, posiadających obecnie status narodowych pomników kultury lub wykorzystywanych przez państwo do celów specjalnych (więzienia, koszary wojskowe lub policyjne, szpitale). Decyzje o przekazaniu budynków sakralnych i mienia stanowiącego własność państwową na rzecz związków wyznaniowych wydawane przez obwodowe administracje państwowe podejmowane są wyjątkowo opornie, a dodatkowe utrudnienie dotyczy sporów majątkowych między poszczególnymi organizacjami religijnymi oraz z powodu braku stosownych dokumentów własnościowych. Szczególnie obwód lwowski i sam Lwów można traktować w kategoriach szczególnych trudności w restytucji mienia kościelnego po uzyskaniu przez Ukrainę niezależności. Poza kwestiami zwrotu mienia kościelnego poważnym utrudnieniem ze strony państwa ukraińskiego są ukształtowane na wysokim poziomie stałe opłaty za użytkowanie nieruchomości oraz stawki opłat za energię elektryczną i gaz. Koszty ponoszone cyklicznie przez organizacje religijne często uniemożliwiają im prowadzenie działalności ściśle religijnej oraz dotyczącej szkół, przedszkoli, sierocińców, domów opieki społecznej i jadłodajni²⁴.

Ponadto trzeba zauważyć, że w ukraińskim kodeksie rodzinnym (art. 152) rodzicom zagwarantowano względną autonomię w przedmiocie religijnego wychowania swoich dzieci polegającą na tym, że realizacja praw rodzicielskich nie może być wykonywana wbrew prawom dziecka. Także w przepisach pracowniczych przewidziano ochronę wolności religijnej i światopoglądowej w ten sposób, że zezwolono na uzyskania wolnego dnia od pracy w celu celebrowania świąt religijnych oraz do tzw. klasyfikatora zawodów w 2010 r. wprowadzono zawód: arcybiskupa, biskupa, metropolity, głowę zjednoczenia religijnego, starszego prezbitera, misjonarza, kapłana, prezbitera i pastora. W ten sposób przyznano im uprawnienia pracownicze, które wcześniej posiadali wyłącznie pracownicy administracyjni i gospodarczy zatrudnieni przez organizacje religijne. Poza tym pracownicy, choć formalnie uprawnieni (wynika to m.in.

²⁴ Zob. L. Kowalenko, *Podstawowe regulacje wyznaniowe w prawie ukraińskim*, „Studia z Prawa Wyznaniowego” 2002, t. V, s. 41.

z gwarancji zawartej w art. 9 EKPC) do manifestowania swojej religii, np. poprzez specyficzny strój nie mogą jednak eksponować swojej religii w ten sposób w szkołach. Zakazy związane z ekspozycją chusty islamskiej wydawane były na podstawie zarządzeń dyrektorów placówek oświatowych znajdujących się wcześniej na ukraińskim jeszcze Krymie (czyli przed 2014 r.)²⁵.

Ograniczenia wolności sumienia i wyznania w czasie kwarantanny w Ukrainie

Realizacja wolności religijnej w wyjątkowych sytuacjach może podlegać określonym ograniczeniom. Według ukraińskiej ustawy zasadniczej ograniczenia tego typu uprawnień mogą być uzasadnione jedynie wyjątkowymi względami, do których zaliczono ochronę bezpieczeństwa narodowego, integralności granic, porządku publicznego, w celu zapobieżenia rozruchom i przestępstwom, ochrony zdrowia ludności lub ich dobrego imienia, wolności i praw innych osób, w celu zapobieżenia rozpowszechnianiu informacji zdobytych poufnie albo w celu utrzymania autorytetu i bezstronności wymiaru sprawiedliwości. Podobne zresztą rozwiązania (przesłanki) przyjęto w ustawie o wolności sumienia i organizacjach religijnych²⁶.

Ograniczenia w korzystaniu z prawa do uzewnętrzniania światopoglądu i przekonań religijnych wyprowadzić można także z art. 35 Konstytucji Ukrainy dotyczącego zakazu wprowadzenia religii państwowej lub obowiązującej. W praktyce oznacza to bierność państwa i zakaz promowania jednego przekonania oraz składania deklaracji o prawdziwości jakichś przekonań lub ich braku. Wiąże się to też ze świeckim charakterem państwa ukraińskiego, w którym nie występuje religia państwowa (lub obowiązująca), a wszystkie związki wyznaniowe traktowane są na zasadzie równouprawnienia²⁷.

Inny rodzaj ograniczeń związany jest z kontrolą państwa w sprawach wyznaniowych realizowaną przez organy państwa na poziomie rejestracyjnym, jak również w związku z wydawaniem decyzji o zwrocie mienia należącego do organizacji religijnych wcześniej zawłaszczonego przez państwo. Praktyka funkcjonowania tzw. organów wyznaniowych wskazuje na zupełny brak neutralności państwa w sprawach wyznaniowych, przejawiający się w preferencyjnym traktowaniu niektórych wspólnot religijnych przez urzędników pań-

²⁵ Zob. także J. Matwiejuk, *Problematyka wyznaniowa w ustawach zasadniczych Federacji Rosyjskiej, Republiki Białoruś i Ukrainy*, „Przegląd Prawa Wyznaniowego” 2001, nr 5, s. 27.

²⁶ Zob. A. Stec, *Stany nadzwyczajne w porządku konstytucyjnym Ukrainy – Stan wojenny 2018 r.*, „Przegląd Sejmowy” 2019, nr 5(154), s. 56.

²⁷ Zob. szersze rozważania: J. Szymanek, hasło: *Państwo świeckie (rozdział kościoła od państwa)*, [w:] A. Mezglewski (red.), *Leksykon prawa wyznaniowego. 100 podstawowych pojęć*, Warszawa 2014, s. 271–290 oraz W. Brzozowski, *Konstytucyjna zasada bezstronności światopoglądowej władz publicznych w Konstytucji RP*, Warszawa 2011.

stwowych dyktowanym własnymi przekonaniem religijnymi tychże osób. Decyzje organów administracji państwowej mogą być również kształtowane na podstawie pozaprawnych działań dotyczących, np. państwowego nadzoru nad budownictwem kościelnym, nad zgromadzeniami religijnymi w miejscach publicznych, dotacjami państwowymi na remont zabytkowych obiektów sakralnych, prowadzenia szkolnictwa wyznaniowego oraz działalności gospodarczej i charytatywnej wypełnianej przez organizacje religijne²⁸.

W okresie pandemii w Ukrainie w 2020 r. nie wprowadzono stanu nadzwyczajnego w formie stanu wyjątkowego lub stanu tzw. klęski ekologicznej, czyli ogłoszenia określonych terenów obszarami nadzwyczajnej sytuacji ekologicznej²⁹. Jednak po 11 marca 2020 r. w sposób zdecydowany faktycznie ograniczono realizację swobód religijnych, a żadna z decyzji rządowych przed jej wprowadzeniem nie była konsultowana z Radą. Jednak nie można całkowicie zarzucić bierności temu organowi w tym zakresie, jednakże działania Rady miały różnoraki, choć mało zdecydowany, charakter.

Najpierw, bo już 13 marca 2020 r., Rada spotkała się na nadzwyczajnym posiedzeniu z udziałem wiceministra zdrowia Andrija Semiwołosa, podczas którego przedstawiciel rządu poinformował członków Rady o tych obostrzeniach, które dotyczyć będą realizacji wolności sumienia i wyznania. Urzędnik państwowy oznajmił, że rząd zakazał organizacji imprez masowych, w tym religijnych, z udziałem powyżej 200 osób, a preferowaną (zalecaną przez władze) formą uczestnictwa w nabożeństwach miał być udział online. Zakazano też całowania ikon w cerkwiach (co należy do normalnych praktyk religijnych w prawosławiu i u grekokatolików) oraz podawania sobie rąk, całowania się i przytulania w trakcie nabożeństw, a także nakazano zachowanie odległości 1,5 m między wiernymi znajdującymi się w budynkach świątyń. Na duchownych nałożono też obowiązek instalacji dezynfektorów w świątyniach oraz zachęcania wiernych powracających z zagranicy do samoizolacji, a niezależnie od tego wszystkich chorych lub z podejrzeniami choroby nakazywano do skonsultowania się z lekarzem. Rada zobowiązała się do wydania apelu po tym spotkaniu adresowanego do społeczeństwa ukraińskiego i faktycznie 16 marca 2020 r. apel został upubliczniony także w formie elektronicznej³⁰. W apelu Rada zwróciła się z prośbą o zrozumienie obostrzeń związanych z kwarantanną i odpowiedzialność za innych („okazuj miłość, zrozumienie i tolerancję”), a także o zachowanie się bez paniki i bez lekceważenia zagrożenia epidemio-

²⁸ Zob. T. Antoszewskij, L. Kowalenko, *Monitoring wolności religijnej w Ukrainie: ze szczególnym uwzględnieniem spraw majątkowych*, Lwów 2006, s. 17.

²⁹ Ustawa Ukrainy z dnia 13 lipca 2000 r. o obszarze nadzwyczajnej sytuacji ekologicznej (WWR z 2000 r., Nr 4).

³⁰ www.vrciro.org.ua/ua/events/uccro-meeting-on-coronavirus-covid-19-quarantine (data dostępu: 1.09.2021).

logicznego. Nakazano też kontakt ze służbą zdrowia i nielekceważenie zaleceń specjalistów odnośnie zachowania się w czasie kwarantanny³¹.

Z kolei 25 marca 2020 r. Rada ogłosiła dniem modlitwy i postu w intencji Ukrainy. W specjalnym oświadczeniu podkreślono, iż „historia pokazuje, że jedność ludzka i wzajemna pomoc w trudnych życiowych próbach skutecznie przewyższała epidemie, klęski żywiołowe i kryzysy gospodarcze”³².

Natomiast w kwietniu 2020 r. Rada w formie wideokonferencji odbyła dwukrotnie spotkanie z kierującym ukraińską policją Ihorem Klimenko. I tak, 4 kwietnia 2020 r. I. Klimenko poinformował, że świątynie nie będą zamykane na okres kwarantanny, ale zalecił formę online przeprowadzania nabożeństw, gdyż policja będzie kontrolować przestrzeganie przepisów zezwalających jedynie na udział maksymalnie 10 osób przebywających w obiektach sakralnych. Jednocześnie członkowie Rady zwrócili się z propozycją złagodzenia rygorów kwarantanny w ten sposób, żeby wyłączyć z niej osoby duchowne³³. W trakcie kolejnego spotkania (14 kwietnia 2020 r.), odbytego tuż przed prawosławną Wielkanocą, najpierw podziękowano policji i innym służbom państwowym za ich zaangażowanie w zwalczaniu pandemii, a następnie powtórzono apel do społeczeństwa o bezwzględne przestrzeganie zasad wprowadzonych przez rząd. Apel dotyczył także duchownych, aby ci postępowali zgodnie z wymogami reżimu sanitarnego i modlili się za Ukrainę o powrót do normalności, ale także zachęcali wiernych chrześcijan do spędzania świąt Zmartwychwstania Pańskiego w gronie domowników. Treść tego apelu odczytano w miejscach modlitwy różnych ukraińskich wspólnot religijnych³⁴. Także w związku ze zbliżającą się Wielkanocą 2020 r. abp Światosław Szewczuk, zwierzchnik Ukraińskiego Kościoła Greckokatolickiego, a jednocześnie członek Rady, zwrócił się z listem pastoralnym do biskupów i kapłanów swojego kościoła z wyrażoną sugestią transmitowania nabożeństw w formie online, bez rytualnego obmycia nóg oraz bez tradycyjnego święcenia pokarmów w cerkwiach³⁵.

W związku z coraz surowszymi obostrzeniami wprowadzanymi sukcesywnie przez władze państwowe Rada zwróciła się do Prezesa Gabinetu Ministrów Ukrainy z apelem o odstąpienie od zamykania niektórych świątyń, „gdyż jest to niezgodne z art. 35 Konstytucji i zezwolenie duchownym na przemieszczanie się na podstawie dokumentów wydanych przez właściwe władze religijne”.

³¹ www.vrciro.org.ua/en/statements/627-uccro-statement-on-coronavirus-prevention (data dostępu: 1.09.2021).

³² www.vrciro.org.ua/ua/statements/2020-03-25-uccro-pray-for-ukraine (data dostępu: 1.09.2021).

³³ www.vrciro.org.ua/ua/events/2020-04-04-uccro-police-web-conference (data dostępu: 1.09.2021).

³⁴ www.vrciro.org.ua/ua/news/2020-04-14-uccro-police-meeting (data dostępu: 1.09.2021).

³⁵ www.ugcc.ua/documents/list_blazhennisogo_svyatoslava_rekomendatsiyami_pro_yak_u_pandemii_covid_19_sluzhiti_strasni_u_pashalni_bogosluzhinnya_89092.html (data dostępu: 2.09.2021).

Zaproponowano także złagodzenie rygorów i zezwolenie na przebywanie na nabożeństwach takiej liczby wiernych, żeby móc zachować wymóg obecności jednej osoby na 5 m² powierzchni świątyni³⁶. W związku z tym, że nie otrzymano odpowiedzi z kancelarii premiera, ponownie, tym razem 7 maja 2020 r., wysłano kolejne pismo z dodatkowymi propozycjami. Postulowano w nim również o zezwolenie na udział w nabożeństwach wiernym przebywającym na zewnątrz świątyni (bez limitów), a także o zniesienie wymogu obowiązkowej samoizolacji dla osób powyżej 65 roku życia w przypadku duchownych oraz ich pomocników, gdyż to poważnie utrudniało sprawowanie nabożeństw religijnych. Ponadto domagano się zapewnienia dostępu do posług religijnych dla osób przebywających w placówkach opieki społecznej i paliatywnej. Także to drugie pismo nie doczekało się odpowiedzi³⁷.

Podczas kolejnego spotkania Rady z członkami ukraińskiego rządu omawiano także inne, niezwiązane z pandemią zagadnienia. W trakcie posiedzenia online 23 czerwca 2020 r. z udziałem nowo mianowanego ministra kultury Aleksandra Tkaczenko, przewodniczący Rady bp Wasyl Rajszyńiec zapewnił ministra o dalszej gotowości do współpracy z władzami państwowymi w zakresie zwalczania skutków pandemii. Na tym spotkaniu Rada przedstawiła swoje kategoryczne i jednocześnie negatywne stanowisko w sprawie wprowadzenia przepisów gender do ustawodawstwa ukraińskiego³⁸.

Natomiast 28 lipca 2020 r. (czyli jeszcze w trakcie obowiązywania reżimu sanitarnego) odbyło się spotkanie członków Rady z przewodniczącym Rady Najwyższej Ukrainy Dymytrzem Razumkowem, podczas którego zagadnienia dotyczące zwalczania epidemii COVID-19 nie były w ogóle poruszane. Dyskusja zasadniczo dotyczyła trzech kwestii: w pierwszej Rada wyraziła negatywne stanowisko w przedmiocie ratyfikacji tzw. konwencji stambulskiej, w drugiej kwestii, dotyczącej przyjęcia ustawy o duszpasterstwie wojskowym, Rada optowała za przyjęciem wersji przedstawionej przez nią i trzeci temat poruszony wówczas dotyczył sprzeciwu Rady wobec projektu zmian w ustawie medialnej w związku z ograniczaniem prawa do swobodnej wypowiedzi³⁹. Członkowie Rady uczestniczyli też później w posiedzeniu otwierającym IV sesję Rady Najwyższej Ukrainy IX kadencji 1 września 2020 r. Z oczywistych

³⁶ Propozycja stosowania zasady udziału jednej osoby na 5 m² powierzchni świątyni złożona została przez Radę także podczas spotkania online z doradcą Ministra Spraw Wewnętrznych Ukrainy Jurijem Tranditem 20 maja 2020 r. – www.vrciro.org.ua/ua/news/2020-04-uccro-proposals-regarding-quarantine-restrictions (data dostępu: 2.09.2021).

³⁷ www.vrciro.org.ua/ua/2020-05-07-uccro-proposals-covid-19-quarantine-reduction-in-ukraine (data dostępu: 2.09.2021).

³⁸ Oprócz ministra stronę rządową na tym spotkaniu reprezentowała też szefowa nowo powołanej Służby Państwowej do spraw Polityki Etnicznej i Wolności Sumienia Olena Bogdan – www.irs.in.ua/ua/uccro-meet-with-oleksandr-tkachenko-and-olena-bogdan (data dostępu: 2.09.2021).

³⁹ www.irs.in.ua/ua/uccro-meeting-with-speaker-of-ukrainian-parlament-razumkov (data dostępu: 3.09.2021).

względów nie zabierali głosu w obradach parlamentarnych (byli gośćmi Rady Najwyższej), a jedyne konotacje związane z trwającą kwarantanną widać na zdjęciach pochodzących z obrad, na których duchowni zakrywają swoje twarze maseczkami ochronnymi⁴⁰.

Równocześnie trzeba podkreślić, że współpraca Rady z przedstawicielami rządu (realizowana co do zasady wyłącznie na rządowych warunkach) doprowadziła również do powstania sytuacji kryzysowych we wzajemnych relacjach. Przejawem tego było wydarzenie polegające na tym, że Ministerstwo Ochrony Zdrowia na swojej stronie internetowej zamieściło informację krzywdzącą władze związków wyznaniowych, a dotyczącą tego, że na rozwój epidemii w zachodniej Ukrainie wpłynęło niezachowanie reżimów sanitarnych przez tamtejszych duchownych i wiernych. Rada na swojej stronie internetowej ostro zaprotestowała przeciwko rozpowszechnianiu nieprawdziwych informacji, godzących w wolność religijną wspólnot religijnych i indywidualną ich członków oraz dobre imię organizacji religijnych⁴¹.

Tuż przed rozpoczęciem nowego roku szkolnego 2020/2021 członkowie Rady odbyli jeszcze spotkanie z Prezesem Gabinetu Ministrów Ukrainy i członkami rządu w formie webkonferencji w celu omówienia realizacji zasad kwarantanny w warunkach prowadzenia normalnych zajęć lekcyjnych. Przedstawiciele Rady zwrócili uwagę na znaczenie edukacji społecznej w szkołach na temat przestrzegania zasad higieny w warunkach zagrożenia epidemiologicznego i konieczność wyposażenia szkół w środki antyseptyczne oraz na zasadność umieszczania uczniów po jednej osobie w ławce, a także wprowadzenia zmianowego systemu prowadzenia lekcji z odpowiednimi (bezpiecznymi) przerwami w nauczaniu. Dodatkowo poruszono kwestię mniej związaną z kwarantanną sanitarną, dotyczącą ułatwienia odpraw celnych w związku z pomocą humanitarną otrzymywaną przez ukraińskie związki religijne z zagranicy⁴².

Poza aktywnością Rady na szczeblu centralnym, także w terenie przedstawiciele związków religijnych odbywali spotkania regionalne z przedstawicielami władz obwodowych dotyczące zwalczania epidemii na ich terenie. Na przykład w miejscowości Irpin 17 lipca 2020 r. takie spotkanie zorganizował Kościół baptystyczny, podczas którego omawiano problematykę pomocy społecznej na rzecz więźniów, osób uzależnionych i niepełnosprawnych oraz sierot realizowanej w okresie pandemicznym. Z kolei przewodniczący obwodowej administracji państwowej w Iwanofrankowsku Witalij Fiodorow 17 sierpnia 2020 r. zaapelował do miejscowych duchownych różnych wyznań z prośbą o uświadomienie wiernych na temat realnych zagrożeń związanych z chorobą wywołaną wirusem SARS-CoV-2. Gubernator tego obwodu oczekiwał od du-

⁴⁰ Data dostępu: 9.09.2021.

⁴¹ www.vrciro.org.ua/ua/news/uccro-at-opening-of-parliament-session (data dostępu: 3.09.2021).

⁴² www.religion.in.ua/news/vazhlivo/41705-rada-cerkov-spivpracyuvatime-z-uryadom-u-prosvnitnitctvi-shhodo-covid-19 (data dostępu: 3.09.2021).

chownych konkretnych działań i uczynił ich odpowiedzialnymi za stan epidemiczny osób przebywających w swoich świątyniach. Także przewodniczący obwodowej administracji państwowej w Kijowie Wasyl Wołodin zorganizował spotkanie online, w którym uczestniczyli przedstawiciele Ukraińskiego Kościoła Prawosławnego, Ukraińskiego Kościoła Prawosławnego Patriarchatu Moskiewskiego, Kościoła rzymskokatolickiego, Kościoła baptystycznego i Kościoła Chrześcijan Wiary Ewangelicznej. 21 sierpnia 2020 r. W. Wołodin zaapelował o bezwzględne przestrzeganie wszystkich przepisów sanitarnych i maksymalne ograniczenie imprez masowych, pod pojęciem których rozumiał także te o charakterze religijnym. W apelu kończącym spotkanie podkreślono, że „w kwietniu wszyscy mieszkańcy obwodu kijowskiego właściwie przestrzegali zasad kwarantanny, w tym zakazu odwiedzania kościołów i cmentarzy. Odpowiedzialne podejście do kwestii zdrowia, niechodzenie do kościoła, odstąpienie od podróży do innych regionów, przestrzeganie wymogów sanitarnych to gwarancja niewprowadzania surowszych restrykcji. Organizator imprezy odpowiedzialny jest za utrzymanie dystansu 1,5 m pomiędzy uczestnikami i obecności jednej osoby na pięciu metrach kwadratowych powierzchni”. Jednocześnie przewodniczący Duchowej Administracji Muzułmanów Ukrainy „Umma” Said Izmailow zwrócił się do społeczności islamskiej Ukrainy z konkretnymi wskazówkami na czas pandemii. Przede wszystkim zalecił modlitwę w domu zamiast tej wznoszonej w meczecie, pochówek zmarłych w związku z COVID-19 bez konieczności obmycia rytualnego zwłok, jałmużnę w formie darowizny online oraz udział w nabożeństwach za pośrednictwem radia, telewizji i internetu. Tego typu wskazania zostały skrytykowane przez ortodoksyjnych wyznawców islamu jako niezgodne z nauką Mahometa i w konsekwencji doprowadziło to do pogłębienia konfliktu w kręgach ukraińskiego, podzielonego już wcześniej islamu. Apele duchownych i przedstawicieli władz religijnych były o tyle uzasadnione, że dochodziło także do masowych zakażeń pośród duchowieństwa. Na przykład w klasztorze w Kijowie należącym do Ukraińskiego Kościoła Prawosławnego Patriarchatu Moskiewskiego naraz zaraziło się 26 zakonnic (1 czerwca 2020 r.), a 17 lipca 2020 r. w obwodzie dniepropietrowskim stwierdzono zakażenie wirusem SARS-CoV-2 u 15 duchownych należących do różnych denominacji religijnych⁴³.

Zakończenie

Powołanie Rady miało być antidotum władz Ukrainy w związku z niewypracowaniem przezeń polityki wyznaniowej państwa. Rada miała być pomocna prezydentowi, ale także pozostałym organom władzy wykonawczej w zakresie rozwiązywania problemów wyznaniowych tego wieloreligijnego społeczeństwa,

⁴³ www.irs.in.ua/ua/government-meeting-on-covid-19 (data dostępu: 5.09.2021).

w tym opiniowania aktów prawnych związanych z realizacją wolności sumienia i wyznania oraz kształtowania właściwych relacji międzywyznaniowych. Złożona z duchownych różnych denominacji największych wspólnot religijnych zarejestrowanych w państwie miała też rozwiązywać trudności i spory w duchu współpracy i ekumenii, tam gdzie doktrynalnie było to dopuszczalne. Przed wszystkim miała być głosem ekspertów, a jej opinie być stosowane w bieżącej działalności państwowej. Jednak rzeczywistość prawie ćwierćwiecza funkcjonowania Rady wskazuje bardziej na zjawisko koniunkturalnego wykorzystywania przez władzę obecności religii w przestrzeni publicznej dla realizacji aktualnych potrzeb państwa. Rada w jej obecnym kształcie stała się organem jedynie fasadowym (nie słuchano jej rad), działającym pod dyktando władzy i bezwolnym wobec braku zainteresowania organów państwowych słusznymi inicjatywami przez nią zgłaszanymi. Kontakty z Radą organy państwowe ograniczyły do koniecznego minimum, a spotkania z udziałem obu stron odbywały się tylko w wyjątkowych sytuacjach. Wprowadzenie kwarantanny sanitarnej w 2020 r., bez konsultowania jej rygorów z członkami Rady, można także traktować jako przejaw ignorowania jej pozycji i lekceważenie roli związków religijnych w rozwiązywaniu problemów społecznych i gospodarczych oraz zdrowotnych. W okresie trwania kwarantanny pandemicznej spotkania członków Rady z udziałem przedstawicieli władz były częstsze aniżeli wcześniej, ale dalej realizowane według utartego schematu władczej pozycji urzędników państwa względem organizacji religijnych i ich władz. Wszystkie wprowadzone obostrzenia epidemiczne były bezkrytycznie w zasadzie akceptowane przez członków Rady i brakowało tu choćby konstruktywnej polemiki co do zasadności wprowadzonych rygorów sanitarnych (także zakresu realizowanych obostrzeń). Co prawda występowano z propozycjami zmian łagodzących pozycję związków religijnych w wymiarze wspólnotowym i indywidualnym, ale te w ogóle nie były przedmiotem zainteresowania rządzących i z zasady nie udzielano odpowiedzi na nie.

Ograniczenia dotyczące osób deklarujących przynależność religijną stały się na tyle istotne, że w większości przypadków uniemożliwiały całkowicie korzystanie z posług religijnych. Wyłączono możliwość swobodnego przemieszczania się osób duchownych w celu sprawowania przez nich posług religijnych, a sami duchowni, będący w wieku powyżej 65 lat, musieli poddać się samoizolacji (zresztą odsetek duchownych w tym wieku był tak znaczny, że sparaliżowało to funkcjonowanie duszpasterstw parafialnych i specjalnych). Z kolei zwierzchników wspólnot religijnych w Ukrainie uczyniono wykonawcami decyzji rządowych i mimo przestrzegania przez nich zasad sanitarnych obarczono ich odpowiedzialnością za nieprzestrzeganie zakazów sanitarnych przez samych członków wspólnot religijnych. Jednocześnie realizowano model kwarantanny z ograniczonym liczbowo kręgiem uczestników nabożeństw religijnych, a niektóre grupy osób wierzących całkowicie pozbawiono opieki dusz-

pasterskiej (więzienia, zakłady poprawcze, sierocińce, szpitale, domy pomocy społecznej). Poza tym zakaz organizowania imprez masowych dotyczył także zgromadzeń religijnych, w tym procesyjnych organizowanych w okresie wielkanocnym⁴⁴.

Należy zauważyć, że tego typu obostrzenia wprowadzone na terytorium Ukrainy od marca 2020 r., a dotyczące swobodnego uzewnętrzniania swoich przekonań religijnych i światopoglądowych, o których mowa w art. 9 Europejskiej konwencji praw człowieka, którą Ukraina ratyfikowała, i w art. 35 ukraińskiej ustawy zasadniczej, zupełnie „rozregulowały” tzw. ład religijny w państwie, z trudem i nieumiejętnie budowany po 1991 r. Nie udało się Radzie uzyskać pozycji organu niezależnego, mimo sporych oczekiwań społecznych, zwłaszcza z okresu jej tworzenia. Kryzys pandemiczny okazał się także punktem krytycznym w działalności Rady, która nie była w stanie przeforsować żadnej ze swoich zasadnych propozycji. Wydaje się również, że Rada doświadczona brakiem odpowiedniej reakcji ze strony władzy na swoje wcześniejsze sugestie i tym razem nie oczekiwała innego zachowania rządzących. Finalnie jednak nie zmienia to przeświadczenia o konieczności wzmocnienia pozycji tego organu w celu uzyskania rzeczywistych, a nie pozornych efektów jej pracy. W przeciwnym razie dalsze funkcjonowanie Rady w takiej formule pozbawione jest cechy zasadności.

Wykaz literatury

- Andruszyszyn B., *Państwowo-kościelne relacje: Historia, stan współczesny i perspektywy rozwoju*, Kijów 2011.
- Antoszewskij T., Kowalenko L., *Monitoring wolności religijnej w Ukrainie: ze szczególnym uwzględnieniem spraw majątkowych*, Lwów 2006.
- Babinow J., *Poszukiwanie ukraińskiego modelu stosunków państwowo-religijnych*, Kraków 2001.
- Bakhnivskiy V., *Zapadalność i umieralność z powodu odry na Ukrainie. Implikacje do działań profilaktycznych*, „Zdrowie Publiczne i Zarządzanie” 2018, nr 16(4).
- Brzozowski W., *Konstytucyjna zasada bezstronności światopoglądowej władz publicznych w Konstytucji RP*, Wolters Kluwer, Warszawa 2011.
- Derkacz A., *Relacje państwowo-kościelne*, Kijów 2009.
- Feszczenko P., *Organizacje religijne w systemie instytucji społeczeństwa obywatelskiego*, „Naukowe Zeszyty” 2002, nr 20.
- Jacenko S., *Naukowo-praktyczny komentarz do Kodeksu karnego Ukrainy*, Kijów 2002.
- Jelenski W., *Wolność religijna: ukraińska rzeczywistość i światowe standardy*, Lwów 2001.

⁴⁴ Ograniczenia w realizacji wolności religijnej wprowadzone w 2020 r. były surowsze, aniżeli te z 2018 r. z okresu stanu wojennego – zob. J. Nikolajew, *Konstytucyjne gwarancje wolności sumienia i religii a wprowadzenie stanu wojennego na Ukrainie w 2018 r.*, „Studia Prawnoustrojowe” 2019, nr 46, s. 297–298.

- Jędraszczyk K., *Cerkiew w życiu społeczno-politycznym Ukrainy w latach 1991–2010*, „Studia Europaea Gnesnensia” 2011, nr 3.
- Kloczkow W., *Religia, państwo, prawo*, Kijów 2011.
- Kochanczuk P., *Rola kapłaństwa w procesie w odrodzenia Sił Zbrojnych Sił na początku lat 90-tych ubiegłego stulecia*, „Wojsko Ukrainy” nr 8(134).
- Kowalenko Ł., *Podstawowe regulacje wyznaniowe w prawie ukraińskim*, „Studia z Prawa Wyznaniowego” 2002, t. V.
- Matwiejuk J., *Problematyka wyznaniowa w ustawach zasadniczych Federacji Rosyjskiej, Republiki Białoruś i Ukrainy*, „Przegląd Prawa Wyznaniowego” 2001, nr 5.
- Nikolajew J., *Konstytucyjne gwarancje wolności sumienia i religii a wprowadzenie stanu wojennego na Ukrainie w 2018 r.*, „Studia Prawnoustrojowe” 2019, nr 46.
- Nikolajew J., *Wspólnotowy wymiar wolności światopoglądu i przekonań religijnych oraz jej realizacja w ukraińskim systemie prawnym*, Unitas, Lublin 2016.
- Olechno A., *Instytucja Prezydenta w systemie konstytucyjnych organów Ukrainy (1996–2005)*, Wyd. Adam Marszałek, Toruń 2005.
- Sikorski K., *Ukraina: Była premier Julia Tymoszenko w krytycznym stanie po zakażeniu koronawirusem. Bliscy modlą się o jej zdrowie!*, „PolskaTimes” z 24 sierpnia 2020 r.
- Stec A., *Stany nadzwyczajne w porządku konstytucyjnym Ukrainy – Stan wojenny 2018 r.*, „Przegląd Sejmowy” 2019, nr 5(154).
- Szymanek J., hasło: *Państwo świeckie (rozdział kościoła od państwa)*, [w:] A. Mezglewski (red.), *Leksykon prawa wyznaniowego. 100 podstawowych pojęć*, C.H. Beck, Warszawa 2014.

Summary

The position of the All-Ukrainian Council of Churches and Religious Organizations on the implementation of religious freedom during the pandemic in 2020

Keywords: All-Ukrainian Council of Churches and Religious Churches and Religious Organizations, the freedom of conscience and religion, quarantine in Ukraine.

In March 2020, the Cabinet of Ministers of Ukraine implemented the provisions on compulsory quarantine on the territory of Ukraine in connection with the pandemic caused by the Covid-19 virus. The sanitary restrictions limited the possibility of realizing fundamental rights and freedoms guaranteed in the Constitution of Ukraine including freedom of conscience and religion. Access to religious services, contacts with clergy were limited, self-isolation was ordered for clergy in the senior age and limits were introduced for people present during religious services. The All-Ukrainian Council of Churches and Religious Organizations undertook to cooperate with state authorities in reducing the spread of the epidemic. However, its actions in the field of ensuring the fullest possible implementation of the religious freedom of citizens turned out to be ineffective and insufficient in the face of the decided regime policy of the state.